

Г. І. Ломакіна

Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

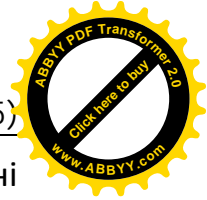
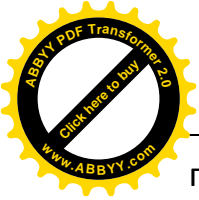
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ: КРИТЕРІЇ ЇХ СФОРМОВАНOSTI

У статті розкрито поняття «цінності», «громадянськість», «громадянські цінності». Розглядаються засади формування громадянських цінностей старшокласників у контексті науково-педагогічного категорійно-понятійного поля, з точки зору особистісно орієнтованого підходу, соціологічного та соціокультурного аспекту. Представлено критерії й показники сформованості громадянських цінностей у старшокласників.

Ключові слова: цінності, громадянські цінності, громадянськість, громадянське суспільство, особистісно орієнтований підхід, соціокультурний аспект.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток громадянського суспільства в усі часи й для всіх держав були складним і суперечливим процесом. На сучасному етапі формування українського суспільства постає завдання активізації громадянського виховання та «гостра потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання, які цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес розвитку і формування громадянина» [1]. Державі необхідна особистість, здатна до демократизації суспільного життя на засадах рівності, взаємної відповідальності й почуття власної гідності, зі сформованою системою громадянських цінностей, «тобто особистість, у якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, самоактивність, творчі начала, потреба у самовдосконаленні, почуття обов'язку та відповідальності перед суспільством, Батьківщиною» [1].

Аналіз актуальних досліджень. У кризові для суспільства періоди підлітки виявляються, як відзначають В. Алексєєв, Б. Волков, І. Кон, соціально нестійкими, морально не підготовленими й не захищеними. Сучасні підлітки відчують гостру кризу у процесі формування їх ціннісних орієнтацій. Передусім, це виявляється у відсутності у більшості з них базових цінностей (сенс життя, поняття про життя, духовність, патріотизм і багато чого іншого) [2, 103]. Це впливає на становлення в них такої риси суб'єкта громадянського суспільства, як громадянськість, яка є багатоаспектним поняттям. У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» громадянськість визначається як «фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і

психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади» [1]. Такі характеристики громадянськості свідчать про визначальну роль світогляду особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань.

Мета статті – розкрити поняття «цінність», «громадянськість», «громадянські цінності», розробити критерії та показники сформованості громадянських цінностей у старшокласників.

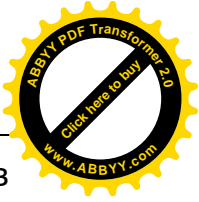
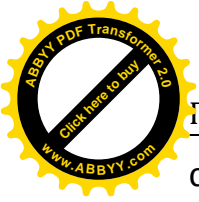
Виклад основного матеріалу. Учені розглядають громадянське суспільство як якісну характеристику розвитку людської спільноти, регулятором самовиявлення й реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин; як сферу спілкування й солідарності, самоорганізації та самоврядування вільних індивідів. Тобто, громадянське суспільство утворюють лише вільні та рівні індивіди, зорієнтовані на громадські справи. Формуванню сфери громадського життя та громадської думки у такому суспільстві сприяє наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, зорієнтованість на громадські інтереси та публічну політичну діяльність, наслідком якої є кооперація й солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри та співробітництва.

Стан громадянського суспільства залежить від рівня забезпечення свободи особи й особистої ініціативи, її відповідальності за наслідки власної діяльності та здатності до громадського співробітництва заради індивідуальної та спільної вигоди й громадянського миру.

Існування у суспільстві певного типу особистості, яку відрізняють, з одного боку, високий рівень індивідуальної автономії відносно соціуму взагалі, до державної влади, з іншого – здатність до конструктивної соціальної взаємодії з іншими людьми в ім'я спільних інтересів, цілей і цінностей, виступає обов'язковою умовою функціонування громадянського суспільства.

Однією з ознак громадянського суспільства Б. Волков визначає те, що воно складається із суб'єктів – вільних і рівноправних громадян, яким притаманна певна система цінностей, де «цінності – це духовні й матеріальні феномени, що мають особливий сенс і виступають мотивом діяльності людини» [2, с. 84].

Сьогодні життєві цінності утворюються, в основному, стихійно, під впливом найрізноманітніших чинників. Роль їх ціннісного впливу на формування громадянських цінностей мінімальна. Для людини цінністю є все, що має для неї певну значущість, особистісний або суспільний сенс [4, с. 468]. «Всесвітня енциклопедія філософії» розкриває поняття «цінність» як «уявлення про те, що є святим для людини, групи, колективу,

суспільства в цілому, переконання та преференції людини, втілені в поведінці. Ціннісні орієнтації задають загальну спрямованість інтересам і спрямуванням особи; ієрархію індивідуальних переваг і зразків, цільову й мотиваційну програми, рівень домагань і престижних переваг, уявлення про належне й механізми селекції за критеріями значущості, міру готовності та рішучості (через вольові компоненти) шляхом реалізації власного проекту життя» [3, с. 1199].

Існує три підходи до самого визначення поняття «цінності»: як до соціальної проблеми (Т. Бутківська); як до психологічної проблеми (І. Бех, Г. Ващенко); як до педагогічної проблеми (П. Ігнатенко, О. Вишневський).

Предметами дослідження О. Вишневського, І. Лебідь, О. Сухомлинської є проблеми громадянських цінностей у контексті науково-педагогічного категорійно-понятійного поля. Нерозробленість сучасного термінологічного поля багатьох галузей педагогіки О. Сухомлинська пояснює передусім різними підходами авторів до тлумачення процесів, що визначаються певними категоріями, а також суперечливістю складових тієї чи іншої дефініції [6, с. 8].

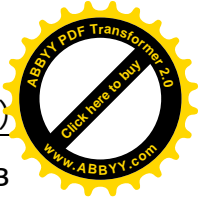
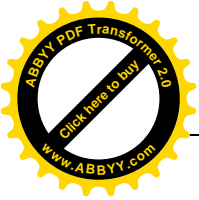
Учені Г. Балл, І. Бех, Ю. Завалевський аналізують процес формування громадянських цінностей з точки зору особистісно орієнтованого підходу. Існують також технологічний, діяльнісний та аксіологічний підходи.

У наукових доробках В. Вугрич, М. Головатого розглядаються соціологічні засади формування громадянських цінностей. Формування змін у свідомості людини, пов'язаних з почуттям громадянства, можливе лише за врахування психолого-педагогічних аспектів виховання громадянських цінностей (П. Ігнатенко, К. Чорна).

Соціокультурний аспект формування громадянських цінностей старшокласників висвітлений у працях І. Єрмакова, О. Киричука, Л. Сохань та ін.

Важливим для теоретичного аналізу проблеми формування громадянських цінностей є вивчення зарубіжних досліджень А. Анастасі, Р. Арона, А. Токвіля, П. Уайт та ін. Досвід формування громадянських цінностей знайшов відображення у наукових працях В. Веселової, В. Пилипівського, М. Рагозіна та ін.

Розвиток стійкого комплексу суспільно значущих особистісних якостей громадянина як суб'єкта громадянського суспільства базується на формуванні громадянських цінностей. Тому необхідно визначити, що ми зараховуємо до цього поняття і які основні компоненти громадянських цінностей маємо виділити.

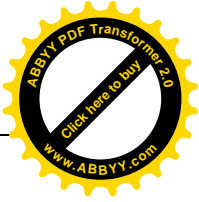
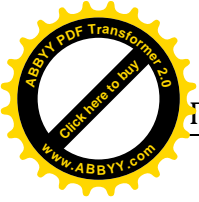
Аналіз наукових досліджень Є. Головахи, О. Ковалерова, П. Уайт дав змогу виділити наступні компоненти громадянських цінностей або так звані групи, що створюють систему цінностей:

- соціальні надії;
- соціальна впевненість;
- громадянська мужність;
- громадянська самоповага;
- громадянська самооцінка;
- громадянська довіра.

Соціальні надії є спільними для всіх громадян і відіграють важливу роль у структуруванні соціального досвіду людини. Тому у процесі позакласної роботи педагогу-вихователю необхідно надати старшокласникам реалістичне уявлення про існуючі в суспільстві соціальні проблеми й довести перспективність намірів держави розв'язати їх. На етапі формування соціальної впевненості старшокласники усвідомлюють цінності громадянського суспільства, вважають їх важливими і прямо чи опосередковано підтримують їх. Готовність старшокласників до виконання своїх громадянських обов'язків, їх уміння піклуватися про добробут інших людей є проявом громадянської мужності, але при цьому їм необхідна громадянська самоповага, тобто уявлення про себе як про добродішну людину, яка має право вимагати до себе ставлення як до рівної з іншими співгромадянами. Внутрішня впевненість у тому, що людина має соціально адекватні життєві цілі і здатна досягати їх, характеризує спроможність молодшої людини до самооцінки.

На основі вищевикладеного, ми визначаємо **громадянські цінності старшокласників** як сукупність способів і критеріїв, на базі яких здійснюється оцінювання явищ суспільного життя, що закріплюються у суспільній свідомості суб'єкта шляхом цілеспрямованого системного впливу (громадянської освіти та громадянського виховання), а саме такі:

- громадянський обов'язок,
- громадянська совість,
- громадянська відповідальність,
- повага до громадянських прав і обов'язків,
- громадянська свідомість, потреба у громадянських діях і вчинках,
- повага до законів держави,
- почуття патріотизму,
- почуття інтернаціоналізму,
- етнічна толерантність,

- почуття особистої свободи,
- громадянська честь і гідність,
- політична культура,
- громадянська активність,
- громадянська свідомість,
- громадянська поведінка.

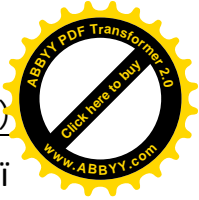
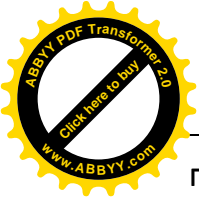
Зазначені громадянські цінності є складовими системи цінностей, що складається з шести груп (компонентів), які ми згадували вище. Сформованість громадянських цінностей старшокласників характеризують наступні критерії: *проектувально-цільовий, когнітивний, діяльнісний, самоактуалізаційний*.

Проектувально-цільовий критерій передбачає формування готовності старшокласника до громадянської діяльності, а саме – уміння проектувати власну систему громадянських цінностей та співвідносити їх з власною життєвою перспективою. Крім того, він має самостійно ухвалювати рішення щодо пріоритетності громадянських цінностей. Ознаками цієї групи є здатність виділяти суспільні пріоритети й цілі громадянської життєдіяльності; вміння проектувати суспільно спрямовані зміст та власну поведінку відповідно до вимог громадянського суспільства. До проектувально-цільового критерію належить ще один показник – бажання формувати соціальні надії, розуміння перспективності громадянського розвитку українського суспільства.

Виявлення громадянської компетентності, здатності критично осмислювати різні підходи та концепції громадянського розвитку включає в себе когнітивний компонент. Його показниками є усвідомлення значущості громадянських цінностей, їх емоційно-психологічне сприйняття; формування соціальної упевненості, що виражається в особистісній переконаності щодо необхідності діяти відповідно до обраної системи громадянських цінностей; виражений інтерес до проблем розвитку громадянського суспільства.

Діяльнісний критерій націлений на формування у старшокласника власної громадянської позиції та вироблення правової громадянської поведінки. Показниками діяльнісного критерію є вміння оцінювати свою позицію на основі власної інтерпретації громадянських цінностей у макро- та мікросоціумі; виробляти ціннісне ставлення до вчинків і поведінки відповідно до громадянських ідеалів і суспільних норм; готовність своєчасно виконувати громадянські обов'язки у повсякденній життєдіяльності.

Здатність старшокласника до самопізнання своєї громадянської позиції та формування потреби розвивати, вдосконалювати власні

громадянські цінності, набуття практичного досвіду громадянської поведінки визначає **самоактуалізаційний критерій**. Показниками цього критерію є готовність до громадянської діяльності; прагнення до громадянського саморозвитку, самовиховання; сформованість громадської самоповаги та самооцінки.

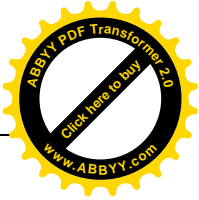
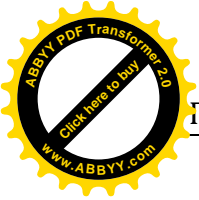
Критерії сформованості громадянських цінностей старшокласників характеризують рівень їх громадянської компетентності, дають змогу планувати та спрямовувати позакласну роботу з учнями старшої школи відповідно до запитів особистості, суспільства, держави та світу.

Висновки. Громадянське суспільство є культурним надбанням розвитку людства. Кожна нація, етнос складають свою певну групу культурних цінностей, що не є спонтанно створеною, – вона складається протягом усього періоду їх існування та виступає як відображення об'єктивної реальності. Таким чином, складається тип громадянського суспільства та взаємодії його суб'єктів. Сьогодні український соціум орієнтовано на сприйняття передусім цінностей громадянського суспільства, але за часів побудови незалежної держави та поглиблення кризових явищ виявились проблеми щодо формування ціннісних орієнтацій старшокласників. Тому є необхідність пошуку та впровадження нових підходів до позакласної діяльності старшокласників та форм її організації. У юнацькому віці формуються якості суб'єкта громадянського суспільства, саме в цей період необхідно приділити більше уваги тим формам, методам та прийомам роботи, які стимулюють самостійність, ініціативність, активність і відповідальність. Розуміння стимулюючого та спрямовуючого впливу громадянських цінностей на становлення особистості сприяє не лише розвитку людини, а й сучасних інтегративних процесів у суспільстві.

Наступним кроком є пошук дієвих форм і методів роботи щодо виховання громадянських цінностей у старшокласників, що допоможе їм подолати апатію, навчить здійснювати громадянську діяльність, розв'язувати соціальні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. МОНУ // Інформаційний збірник МОНУ. – 2000. – № 2. – С. 2-4.
2. Волков Б.С. Психология юности и молодости : учебник для вузов. – М. : Трикста, 2006. – 256 с.
3. Всемирная энциклопедия: Философия / Глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. – М. : Мысль, 2001. – 1550 с.
4. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Р. С. Немов : В 3 кн. – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр Владос, 2003. – Кн. 1: Общие основы психологии. – 688 с.
5. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська – К. : АПН, 2003. – 68 с.

РЕЗЮМЕ

Г. Ломакина. Формирование общественных ценностей у старшеклассников: критерии их сформированности.

В статье раскрыты понятия «ценности», «гражданственность», «гражданские ценности». Рассматриваются основы формирования гражданских ценностей старшеклассников в контексте научно-педагогического категориально-понятийного поля, с точки зрения лично ориентированного подхода, социологического и социокультурного аспекта. Представлены критерии и показатели сформированности гражданских ценностей у старшеклассников.

Ключевые слова: ценности, гражданские ценности, гражданственность, гражданское общество, лично ориентированный подход, культурный аспект.

SUMMARY

G. Lomakina. Citizen values's forming of higher classes pupils: criteries of their forming.

In the article it is opened a conception «values», «citizenship», «civic values». It is considered principles of forming of civic values of senior pupils in the context of scientific pedagogical categorically conceptually field, from the point of view of personally oriented approach and socially cultured aspect. It is represented criteria's and indicators of civil value's forming in senior pupils.

Key words: values, civic values, citizenship, a civil society, civil society, personally oriented approach, socially cultural aspect.

УДК 159.922.8:379.83

Г. С. Мільчевська

Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТАРШОГО ПІДЛІТКА

У статті розглядаються основні підходи щодо вивчення проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка, розкривається зміст понять «самість», «самореалізація» та «особистісна самореалізація», визначаються межі та особливості старшого підліткового віку. Автор характеризує особистісну самореалізацію старшого підлітка як процес розвитку особистості за допомогою пізнання та розкриття власних уроджених здібностей, можливостей та якостей.

Ключові слова: особистісна самореалізація, самість, старший підліток, самоактуалізація, підходи до проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні-економічні та політичні умови життя вимагають від молодшої людини прояву активної життєвої позиції, здатності до самоствердження та самореалізації, вміння використовувати свої вроджені здібності та можливості у досягненні певної мети.

Проблема самореалізації є однією з важливих проблем соціально-педагогічних наук. Особливого значення ця проблема набуває тоді, коли йдеться про життєдіяльність сучасного старшого підлітка. Це зумовлено,